

КУЛЬТУРНО-МОВНІ ЦІННОСТІ АРАБІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕТИКИ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ

Саліх Абд САЛІХ,

старший вчитель арабської мови, Київська гімназія східних мов №1

У статті автор аналізує підходи до вивчення мови як явища культури та етнонаціональних цінностей арабів, їх вплив на формування етики міжособистісної мовленнєвої комунікації. Автором також виокремлено роль культурно-мовних цінностей у контексті розвитку етики мовленнєвої комунікації учнів.

Ключові слова: мовленнєва комунікація; етнонаціональні цінності арабів; етика; комунікативний стиль спілкування; культурно-мовні цінності.

ARABS' CULTURAL AND LINGUISTIC VALUES IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF LITERARY COMMUNICATION ETHICS OF GYMNASIUM STUDENTS. *Salih Salih Abd, Senior Teacher of Arabic language, Gymnasium of Oriental Languages № 1 of Kiev*

In the article the author analyzes approaches to the study of language as cultural phenomena and ethno-national values of Arabs' values, their influence on the formation of the ethics of interpersonal speech communication. The author also outlines the role of cultural and linguistic values in the context of the development of the ethics of communication of students.

Keywords: speech communication; ethnic and national values of the Arabs; ethics; communicative style of conversation; cultural and linguistic values.

Постановка проблеми. На етапі розвитку української державності, інтеграції України у світове співтовариство, зростає роль іноземних мов, у тому числі арабської мови, у розвитку міжнародних культурно-освітніх відносин, міжкультурної комунікації народів.

Арабська мова, якій навчаються учні Київської гімназії східних мов №1 – асоційованої школи ЮНЕСКО, є важливим засобом у вивченні як етнонаціональних цінностей арабів, так і визначальним чинником у міжкультурній комунікації українців з арабами.

Спілкування оточує нас усюди: спілкуються між собою вчитель і учень, політичний лідер і громадськість, прокурор, адвокат, і підсудний, проповідник і паства. Водночас слова лишаються для більшості людей основним джерелом інформації.

Проте, навчитися мові, її граматичних структур – ще не означає навчитися спілкуванню, міжкультурній мовленнєвій комунікації.

Спілкування – це, насамперед, спроба порозумітися, психологічна готовність до міжкультурної, міжособистісної взаємодії. Та по-справжньому зрозуміти одне одного людям заважає егоцентризм – невміння та небажання бачити себе на місці іншого. В деяких сучасних наукових дослідженнях його навіть характеризують як невід'ємну особливість людської психології.

Історія й практика мовленнєвої комунікації, спроб людини висловитися та порозумітися – багатющі. Логіко-граматичні та поетично-образні засоби самовираження і впливу на співбесідника є безцінними у мовленнєвій культурі.

Упродовж багатьох тисячоліть людство виробляло численні системи комунікативних кодів і норм. Закони граматики та логіки, риторичні прийоми, мовний етикет – усе це, звісно, не стільки сприяє самовираженню особистості, скільки зв'язує його. Проте, без такого самообмеження немає мовленнєвої культури і комунікації як такої.

Аналіз досліджень та публікацій. У системі загальної середньої освіти особливої актуальності набуває не тільки опанування здобувачами арабської мови, а й вивчення культурно-мовних етнонаціональних цінностей арабів як важливої умови, так і розвитку культурно-мовних цінностей особистості.

Арабознавство в Україні як галузь сходознавства відносно молоде. Утім, значний попит на вивчення арабської мови, необхідність розвитку міжнародних відносин з арабськими країнами у різних сферах активізувало українських дослідників.

У книзі О. Кубрак «Етика ділового та повсякденного спілкування» розглянуто етичні норми спілкування у різних країнах світу [6]. Автор зазначає, що існують деякі риси характеру й особливості поведінки, властиві цілим групам народів.

На прикладі Європи розглянуто характерні риси поведінки нордійців, середземноморців, динарців та остійців. Це спостереження слугує яскравим прикладом того, як потужно впливає культура, історія та мова народу на його характер та етику мовленнєвої комунікації. Також у книзі наведено особливості етичних норм спілкування у країнах Заходу і Сходу. Акцентовано вплив ісламу на етичні норми комунікації в арабських країнах.

У посібнику «Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету» Г. Калашник розглядає вплив культури різних арабських країн на етику ділових переговорів й наводить етичні норми деяких арабських країн [4].

Вітчизняний мовознавець В. Манакін у посібнику «Мова і міжкультурна комунікація» розглядає арабські цінності та вплив ісламу на їх формування [3]. Автор класифікує та детально описує типи культур за контекстною спрямованістю, за спрямованістю мети діяльності, за дистанцією влади, за ставленням до невизначеності. Наведено та розглянуто відмінності міжкультурних комунікативних стилів.

Українські арабісти А. Ковалівський, О. Рибалкін, О. Хамарай, О. Волков, Ю. Кочубей та ін. зробили вагомий внесок у дослідження арабської мови та релігійної спадщини арабів.

Мета статті – проаналізувати підхід до вивчення мови як явища культури та етнонаціональних цінностей арабів, розглянути роль культурно-мовних цінностей у контексті розвитку етики мовленнєвої комунікації учнів.

Виклад основного матеріалу. На переконання багатьох науковців, неминучість інтеграційних процесів у всіх сферах людської діяльності спонукає до того, щоб українське суспільство потребувало «нової духовно-інтелектуальної еліти, яка має володіти вміннями й навичками критично мислити, обґрунтовувати судження, зіставляти, аналізувати, оцінювати, висловлювати власні думки в усній і письмовій формі переконливо, з дотриманням вимог до мовлення, з урахуванням особливостей типів, стилів, жанрів і ситуації спілкування, а також мовленнєвого етикету [2, с. 14]». З іншого боку, важливим завданням педагогічних працівників є формування у здобувачів освіти адекватної самооцінки, що може виконувати, на думку дослідників, важливу функцію – регуляторну – у сфері мовленнєвої та риторичної діяльності [5]. Адекватність самооцінки можемо вважати і важливою детермінантою аксіологічного розвитку здобувачів освіти, що є складником інноваційної моделі розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей учнів. Культурно-мовні цінності – це система створених у певній мовленнєвій культурі усталених логіко-психологічних формулювань, висловлювань, способів організації думок, які дають змогу суб'єкту бути успішним у спілкуванні, діяльності, взаєминах з іншими.

Особливістю ціннісних картин світу є їх перетин, а подекуди і безпосередня залежність від релігійних цінностей, що є найхарактернішим для мусульманських країн. Іслам – друга за кількістю вірян світова релігія. Майже у 30 країнах Азії та Африки її проголошено офіційною. Як зазначає О. Кубрак, національний характер, ментальність, культура народу формуються під впливом кількох взаємозумовлених чинників. Суттєвими серед них є географічне положення та історія народу [6].

Іслам істотно позначився на національному характері арабів. Для них це не тільки і стільки зібрання релігійних догм, а спосіб життя, світогляд загалом. Жорсткість арабського правосуддя також зумовлена релігійною позицією – необхідністю вести безкомпромісну боротьбу за утвердження ісламу.

Сучасний російський арабіст В. Шагаль арабську модель ціннісних орієнтирів представив у такий спосіб [див: 3]:

- людська гідність, честь і репутація – основні критерії життя: важливо, щоб людина своєю поведінкою справила гарне враження на інших;
- вірність родині та її традиціям за будь-яких обставин – завжди пріоритет, особистісні інтереси стоять на другому плані;
- сімейний фон, походження, належність до певного клану, роду – чинники, які визначають суспільні статус людини; індивідуальні якості відіграють другорядну роль;
- спільність, громада – основа відносин держави, суспільства та особистості;
- провідна роль Бога в житті людини: кожен вірить в Аллаха і визнає його могутність; вірить у долю, оскільки на все Його воля;
- єдність релігії і держави: уряд зобов'язаний сприяти викладанню основ ісламу як навчального предмета;

– цілісність арабської нації: араби вважають себе єдиною родиною попри численні відмінності, які є між країнами арабського світу.

Самооцінка арабів як людяної, шляхетної, щирої та цілком лояльної нації: араби вважають, що інші народи їх часто неправильно розуміють, а сліпе наслідування західних традицій підриває їх суспільні та релігійні основи.

Серед мусульманських цінностей важливе місце посідають такі концепції:

1. «Шанобливе ставлення до старших» – араби вважають, що чим старша людина, тим вона мудріша; вони глибоко поважають батьків і осуджують звичку західних людей здавати своїх батьків у будинки для людей літнього віку;

2. «Гостинність» є ціннішим обов'язком мусульманина; східна гостинність не має меж, проте її не варто плутати з любов'ю чи приязню;

3. «Дружба» – ґрунтується на високих моральних принципах: безкорисності, щирості, відданості; спілкування з друзями для араба – насолода і задоволення, а допомога другові – святий обов'язок; вони вважають за потрібне висловити свою підтримку і готовність допомогти не тільки друзям;

4. «Скромність та ввічливість» – ці чесноти, разом із моральністю та духовністю, виховує ісламська релігія, але вони не є ознакою нерішучості або готовності підкоритися і виконувати волю інших, а є церемоніальними атрибутами поведінки.

На цих цінностях та концептах побудована культура багатьох арабських народів. Загалом, культуру арабів можна класифікувати у такий спосіб:

– за *контекстною спрямованістю* як ширококонтекстну – в якій інформація, що передається під час комунікації, експлікується лише з урахуванням найширшого культурологічного і найближчого ситуативного контексту;

– за *спрямованістю мети діяльності* як колективістську – тобто ту, що заснована на світоглядній позиції переважання інтересів колективу, громади, суспільства над індивідуально-особистісними інтересами окремих людей;

– за *дистанцією влади* як культуру зі значною дистанцією влади – адже саме у такому типі культури існує переконання, що наділенні владою люди якісно відрізняються від маси, також існує переконання, що люди народжуються нерівними й у кожного визначено своє місце в суспільстві та житті;

– за *ставленням до невизначеності* як культуру з високим ступенем страху перед невизначеністю – для такої культури характерне прагнення уникати ситуацій неясності за допомогою різних правил, ритуалів, забобонів тощо, котрі мають зберегти віру в абсолютну істину й забезпечувати у майбутньому.

Цінності арабів та їх культура за довгі роки свого існування сформували характерний для них комунікативний стиль – індивідуальну чи колективну форму комунікативної поведінки людини, що виявляється у процесі спілкування. Комунікативний стиль визначається використанням характерних вербальних і невербальних засобів залежно від прагматичних настанов мовців та національної специфіки комунікативного дискурсу.

Араби, як і народи Близького Сходу загалом, більшою чи меншою мірою зберігають традиції розгорнутого стилю комунікації, в якому цінується яскрава образність, метафоричність, красномовність, що є ознакою поваги до співрозмовника і самого процесу спілкування. Розмова є найпопулярнішою формою розваги в арабському світі.

Ритуал бесіди на Сході має дуже важливе значення. Навіть коротка розмова про здоров'я, родину до початку конкретних ділових перемовин може принести більше успіху, ніж подальший етап власне переговорів.

Окрім самого процесу бесіди, важливим, зокрема для мусульманського світу, є шанобливе ставлення до форми висловлення думки, мови загалом. Кувейтський учений Абдель

Рахман аль-Баззас зауважив: «Наша арабська мова – основа нашої національної цілісності». Цілком можливо, що це є результатом ностальгії за Арабським Халіфатом – часом розквіту мусульманської імперії та її цілісності, заснованої на єдності релігії та мови. Значна частина Корану написана римованою прозою. Якщо читати Коран арабською у голос, то його ритм, краса мови та глибина мови справляють дивовижний поетичний і естетичний ефект. Цей ефект та досконалість мови Корану, на переконання мусульман, є доказом його божественного походження. Мусульмани шанують як усну, так і писемну форми мови, але найвищу повагу виявляють до писемної. Розгорнутий стиль комунікації, поширеним в арабській культурі, постав передусім завдяки Корану. Саме тому досконале його вивчення і сьогодні передбачене шкільними програмами у багатьох мусульманських країнах [див.: 3].

Оскільки в арабських країнах велике значення мають традиції ісламу, одним з найважливіших елементів спілкування у арабів є встановлення довіри. Виняткове значення мають у спілкуванні прояви дружби, щирості, гостинності та гарного настрою. В мусульманському світі не прийнято звертатись із запитаннями одразу до жінок – це вважається непристойним, тож усі контакти здійснюються між чоловіками.

При зустрічі співрозмовники обіймаються, торкаючись один одного злегка щогою, плескаючи водночас по спині та плечах, але це можливо тільки між своїми і не стосується зустрічей з іноземцями. На відміну від європейського вітання, в арабів це – процедура, де є місце запитанням про родину, дітей, про справи тощо. Промова араба обов'язково супроводжується зверненнями до Аллаха, в арабському світі це усталена формула чемності.

«Культурна дистанція», відстань між співрозмовниками, в арабів значно коротша за європейську, що свідчить про взаємну довіру. Під час бесіди араби мають звичку дуже близько схилитися до співрозмовника, що у представників інших націй вважається неетичним. Традиційно араби виражають до співрозмовників дружбу та приязнь, це вважається єдино гідною для мусульманина поведінкою.

Арабські співрозмовники завжди уникають певності в переговорах, і використовують вирази типу «Іншаала» («як зволіє Аллах»). Арабське розуміння етикету не дозволяє співрозмовнику бути категоричним і надто посліпшим в оцінних судженнях. Якщо араб у чомусь відмовляє – він це робитиме в максимально м'якій, завуальованій формі.

Представники арабських країн під час ділових контактів завжди створюють дружню обстановку, цінують гумор, звертаються до партнерів, використовуючи власні імена. Араби часто й подовгу можуть трясти руку співрозмовника при зустрічі чи прощанні, інколи без видимої причини. Ноги ж у них вважаються нечистою частиною тіла, тому в присутності арабів не бажано класти ногу на ногу.

Висновок. Успішність міжкультурного спілкування залежить не лише від знання мов і національних особливостей. Мова є тільки необхідною передумовою комунікації, важливу роль відіграє відчуття стилю, загального настрою спілкування, що притаманний певній культурі. Саме тому у контексті розвитку етики мовленнєвої комунікації учнів гімназії, культурно-мовні цінності арабів є важливою складовою вивчення арабської мови. При викладанні арабської мови необхідно донести до здобувачів освіти важливість розуміння етнонаціональних цінностей арабів, їх культури та стилю міжкультурної комунікації.

Залучення викладачів-носіїв мови і викладачів, котрі усвідомлюють важливість культурно-мовних цінностей, до освітнього процесу сприяє успішному розвитку етики мовленнєвої діяльності здобувачів освіти Київської гімназії східних мов № 1.

Література

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. *Мовленнєва комунікація*. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. 460 с.
2. Васильківська Г. О. Риторичні уміння учнів старшої школи в контексті ціннісно-сміслової сфери. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 8. С. 14–19.
3. Манакин В. М. *Мова і міжкультурна комунікація*. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

4. Калашник Г. М. *Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету*. Київ: Знання, 2007. 143 с.
5. Косянчук С. В. Самооцінка як регуляторна функція у сфері риторичної діяльності. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 4. С. 34–39.
6. Кубрак О. В. *Етика ділового повсякденного спілкування: навчальний посібник з етикету для студентів*. Суми: Університетська книга, 2013. 222 с.
7. Савченко М. П. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи пмназії. *Дидактика: теорія і практика* / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васильківської]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 208 с.
8. Саліх Саліх Абд. Життєві цінності сучасних арабів як феномен у педагогічній системі розвитку загально-людських цінностей, полікультурної компетентності учнів. *Дидактика: теорія і практика* / [за наук. ред. Г. О. Васильківської; упоряд. С. В. Косянчука]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 118–122.